

УДК 351.9

*Макаренко Н. К.**кандидат юридичних наук, професор кафедри
Національної академії Служби безпеки України*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГЕНЕЗИ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ КЕРІВНИКА У СФЕРІ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Століттями у суспільній свідомості формувалося уявлення про управління і про керівників як про привілейований прошарок, що керує суспільством та окремими об'єктами. Термін «начальник» став символом управлінської діяльності. Не є таємницею, що і сьогодні в Україні значна частина населення пов'язує рівень свого життя з діяльністю управлінського корпусу країни, із діяльністю Президента, Верховної Ради, Кабінету Міністрів, керівників державних адміністрацій різних рівнів самоуправління, а в діяльності трудових колективів – із безпосередніми керівниками, рівнем їхньої культури. Принципові зміни, що відбуваються сьогодні в Україні, подальший розвиток демократичних засад управління вимагають від керівників підприємств глибокого вивчення історії, теорії, традиційних та інноваційних методів й форм, що стосуються теорії, практики й мистецтва управління.

Адекватне розуміння природи управління потребує врахування безперервних змін і розвитку цього явища, тобто розгляду його з історичної точки зору. Принцип єдності логічного та історичного потребує

© Макаренко Н. А., 2015

© Національний університет «Острозька академія», 2015

-
- Актуальні питання генези морально-етичної культури керівника у сфері управлінської діяльності / Н. А. Макаренко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 2(12) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n2/15mnasud.pdf>.

в дослідженні поєднувати вивчення історії об'єкта, його теорії, а також перспективи розвитку. З огляду на це, дослідження питань генезису управлінської думки є актуальним і має суттєве значення для наукових розвідок у сфері державного управління.

Стан дослідження. Загальні проблеми управлінської діяльності були предметом уваги вчених: В. Афанасьєва, С. Артюха, В. Бабаєва, О. Бандурки, О. Білоруса, С. Бочарової, Б. Гаєвського, М. Головатого, А. Гошка, К. Гурової, Г. Дмитренка, В. Жигалова, А. Кисельова, В. Кнорінга, Н. Коломінського, І. Кузьміна, О. Кузьміна, В. Лугового, Є. Моргунова, А. Омарова, А. Ореховського, Є. Панченка, О. Пономарьова, О. Романовського, Л. Шимановської, Г. Щокіна. Їх наукові здобутки підсилили впевненість у необхідності ґрунтовного узагальнення питань, пов'язаних із історичним становленням культури керівника у сфері управлінської діяльності.

Метою даної статті є розкриття найбільш актуальних питань історичного становлення морально-етичної культури керівника у сфері управлінської діяльності.

Виклад основного матеріалу. Питання становлення морально-етичних критеріїв до особистості, уповноваженої здійснювати керівні функції у суспільстві мають давню історію. Її належним чином відображено у науковій філософській літературі. Так ще античні греки мистецтво управління називали «демагогією», а демагогами тих, хто брав на себе відповідальні функції управління. «Demagogia» перекладається з грецького, як «управління народом» (demos грецькою – народ, ago – веду). Шумерські жерці стали першими діловими людьми у світі: виявлено документи (одні з найдавніших пам'ятників писемності) шумерської цивілізації, що існувала понад 5000 років тому, з яких видно, що давні

▪ Актуальні питання генези морально-етичної культури керівника у сфері управлінської діяльності / Н. А. Макаренко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 2(12) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n2/15mnasud.pdf>.

менеджери прекрасно розумілися на важливості таких елементів адміністративного управління, як інвентаризація, реєстрація фактів, організаційна звітність і контроль. Єгиптяни широко застосовували планування і контроль виконання виробничих програм. Близько 4000 років тому був написаний трактат про методи і стиль управління колективом – «Повчання Птахотепа», який і зараз може служити настільною книгою сучасного керівника. Зокрема, Птахотеп радить: «Якщо ти – начальник, будь спокійним, коли слухаєш слова прохача; не відштовхуй його перш, ніж він полегшить душу від того, що хотів сказати тобі. Людина, уражена нещастям, хоче вилити свою душу навіть більше, ніж домогтися сприятливого рішення свого питання» [5, с. 134].

Неоціненний внесок в науку управління внесли великі мислителі античності. Сократ розглядав управління як особливу форму діяльності людини і був першим, хто проголосив принцип універсальності управління. Один з сучасних методів мистецтва управління має назву «сократівського методу». Спираючись на принцип загального в управлінському процесі, учень Сократа Платон вперше в історії зробив спробу класифікувати форми державного управління. У своїх працях, особливо у «Державі» і «Законах» філософ створює образ ідеальної держави і вводить поняття спеціалізації. Платон відмічав, що найбільш цінною і суттєвою рисою керівника є орієнтація на високі моральні ідеали і цінності [11, с. 1222]. Учень Платона, великий Аристотель обґрунтував методологічні основи управлінської діяльності. Він вважав, що управління людьми на різних рівнях – це мистецтво, що здобувається протягом багатьох років. Але одного формального призначення на посаду недостатньо, тому що керівник повинен бути освіченим, добре вихованим, мати здатність до управління людьми. Олександр Македонський розвинув

-
- Актуальні питання генези морально-етичної культури керівника у сфері управлінської діяльності / Н. А. Макаренко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 2(12) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n2/15mnasud.pdf>.

теорію і практику управління військами і створив орган колегіального планування військових дій – штаб. Результати управлінської діяльності Македонського загальноповідомі [1, с. 72-134].

У середні віки відбулася теологізація системи управління, яка була обумовлена тим, що в країнах Європи мало місце суперництво між світською і духовною владою. У працях видатного середньовічного релігійного філософа XIII ст. Хоми Аквінського затверджується думка, що управління суспільством – це мистецтво, і на управлінські посади найбільше підходять люди, що легітимно одержують прибутки і мають здатності до спілкування, які керуються релігійними нормами і законами. Філософи доби Відродження категорично виступають проти релігійно-філософських основ управління. Наприклад, великий поет і громадянин Флоренції Данте Аліг'єрі у творах «Божественна комедія» та «Про монархію» стверджував, що світом керують дурні, обмежені і нечесні люди, серед яких одні не знають, що таке наука управління, а інші добре її вивчили і використовують керівні посади для вирішення особистих проблем. А той, хто керує іншими людьми, повинен знати, що головне для них – мир і спокій у суспільстві. Проблеми управління висвітлювали у своїх працях Ніколо Макіавеллі і Томазо Кампанелла [6, с. 360-363].

Філософи Нового часу зробили неоціненний внесок у визначення моральних основ діяльності управлінських структур. Англієць Френсіс Бекон, спираючись на принцип емпіризму, вперше зробив спробу розкрити взаємини людей на рівні міжособистісних: «людина-людина», «організація-людина», «керівник-підлеглий». Француз Рене Декарт, прихильник раціонального методу пізнання, вважав, що керувати людьми можна, виходячи з принципів економічної вигоди людей, тому що це, в першу чергу, сприяє їхньому матеріальному статку. Науково-практичну

-
- Актуальні питання генези морально-етичної культури керівника у сфері управлінської діяльності / Н. А. Макаренко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 2(12) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n2/15mnasud.pdf>.

основу теорії управління заклав англійський філософ і підприємець Роберт Оуен, якого вважають реформатором бізнесу. Експеримент Оуена на його текстильній фабриці в Шотландії не тільки матеріально і морально стимулював працю робітників, але й приніс відчутний прибуток власнику. Він організував на фабриці харчування робітників, скоротив тривалість робочого дня, обмежив застосування дитячої праці, упорядкував вулиці фабричного селища, відкрив нову школу. Р. Оуен на практиці здійснив перший соціально-педагогічний експеримент, який дав небачені результати – виросла продуктивність праці і доходи фабрики. Оуен вважав, що потрібно побудувати таку систему управління, де людина буде розкріпачена матеріально і духовно; реформувати всю систему людських відносин, здійснюючи виховання людей не в масштабах підприємства чи навчального закладу, а на рівні державної політики [2, с. 364-370].

У XIX-XX ст. у зв'язку з бурхливим науково-технічним розвитком з'явилися наукові дослідження, що були спрямовані на вирішення конкретних проблем, напрацювання практичних рекомендацій. Це пов'язано з іменами Ф. У. Тейлора, А. Файоля, Г. Тауна, Е. Мейо та інших. На основі аналізу літератури з управління можна зробити висновок про існування різних шкіл наукової управлінської думки. Всі вони, як правило, пов'язані із відповідними іменами діячів науки або практики управління і хронологічно розташовані так:

1. Школа наукового управління (1885-1920 рр.) тісно пов'язана з працями Ф. Тейлора, Ф. і Л. Джилберт, Г. Емерсона, Г. Гантта. Основні теоретичні положення цієї школи викладені в роботах Ф. Тейлора «Принципи наукового управління» і «Наукова організація праці». Головні ідеї: раціональна організація праці, розробка формальної структури організації, визначення заходів по покращенню співпраці керівника і

■ Актуальні питання генези морально-етичної культури керівника у сфері управлінської діяльності / Н. А. Макаренко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 2(12) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n2/15mnasud.pdf>.

підлеглого.

2. Адміністративна школа управління (1920-1950 рр.). Метою цієї школи було створення універсальних принципів управління. Головний внесок у теорію управління зробив французький інженер і вчений А. Файоль. У своїй книзі «Загальне і промислове управління» він узагальнив управлінський досвід і створив логічно систематизовану теорію управління, також там сформульовані функції управління: передбачення, організація, розпорядження, узгодження, контроль. Було також визначено 14 універсальних принципів управління, які отримали назву принципів Файоля

3. Школа людських відносин (1930-1950 рр.), засновниками якої стали М. Фоллет і Е. Мейо, розглядає соціальні проблеми праці, покращення морального клімату в колективі.

4. Емпірична школа Пітера Друкера (з 40-50-х рр. XX століття) створила вчення про менеджмент як професійну діяльність. За думкою Друкера, управлінська еліта є основою бізнесу і відіграє головну роль у розвитку не тільки бізнесу, а й сучасного суспільства загалом.

5. «Нова» або кількісна школа (з 60-х рр. XX століття), представники якої Р. Аккоф, А. Ентховен, Ч. Хітч та інші використовують кількісний підхід, прагнуть використання у науці управління методів точних наук і розглядають управління як логічний процес.

6. Школа соціальних систем управління (з 70-х років XX століття) розглядає і людину, і організацію як системи, де жодна дія не відбувається ізольовано. Представники соціальної школи – Ч. Барнард, Г. Саймон та інші.

Серед сучасних теорій управління можна назвати ситуаційну теорію, представлену Т. Пітерсом, Р. Уотерманом, Р. Паскалем, Е. Атосом та

▪ Актуальні питання генези морально-етичної культури керівника у сфері управлінської діяльності / Н. А. Макаренко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 2(12) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n2/15mnasud.pdf>.

теорію організаційної культури В. Сате, Е. Шайну, Т. Персоно та інші. Прихильники цієї теорії вважають, що успіх підприємства, одержання ним високих прибутків й конкурентоспроможність багато в чому залежить від культури організації. Культура організації у свою чергу безпосередньо пов'язана і залежить від культури керівника, що здатен передбачити майбутнє підприємства [7, с. 12; 8, с. 42].

Останнім часом світова управлінська практика, зокрема в галузі економіки, створила новий тип керівника, наділивши його відповідними функціями, а ті привілеї, що історично супроводжували цей вид діяльності, перетворила у виробниче явище. Склався панівний стереотип: тепер головним в управлінні став не набір статусних привілеїв, а вид продуктивної діяльності, що оцінюється за визначеними критеріями, кількістю і якістю виробленої продукції, її ринковою вартістю тощо.

Продуктивна ж діяльність трудового колективу, у свою чергу, прямо залежить від тієї сприятливої атмосфери творчого пошуку, позитивних традицій, загальної моделі поведінки, духу команди, що складається у відповідності із професійною культурою управління, яка обумовлюється особистістю керівника.

Вітчизняні науковці, громадські та політичні діячі: І. Дзюба, В. Жигалов, В. Кудін, І. Лікарчук, Ю. Палеха, Ю. Поваляєв, І. Прокопенко, Л. Шимановська зазначають, що багато хто із сучасних керівників не готові ефективно працювати у нових соціально-економічних умовах. До цього часу можна зустріти на високій управлінській посаді так звану «кухарку», яка керує державою, не маючи і, головне, не бажаючи набути необхідного рівня культури і професіоналізму [4, с. 48].

Серед так званих «нових українців» можна зустріти й тих, що втрачають такі моральні цінності, як чесність, гідність, патріотизм і

▪ Актуальні питання генези морально-етичної культури керівника у сфері управлінської діяльності / Н. А. Макаренко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 2(12) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n2/15mnasud.pdf>.

сповідують філософію особистого прибутку за будь-яку ціну. Вони переконані, що головне – володіння владою, а не ефективність її використання, і забувають про невід’ємну складову будь-якого управління – про відповідальність [4, с. 50]. І. Прокопенко зазначає, що у суспільстві виникає і поширюється тип ділка, що процвітає – малоосвіченого, безкультурного, асоціального, із менталітетом злочинця. Він поширюється на всіх рівнях суспільства [9, с. 48].

Звичайно, дуже важко, а іноді, й неможливо дотримуватися правил честі, коли в суспільстві вони деформовані, і можливостей досягти економічних цілей чесним шляхом дуже мало. І. Дзюба пише, що занепад соціально-побутової моралі спостерігається на кожному кроці. «Демістифікація радянства для масової свідомості обернулася втратою життєвого змісту, оскільки не була компенсована новим баченням і відчуттям національного призначення» [3, с. 35]. А. Флієр зауважує, що відсутність в країні умов, стимулів, і культурних навичок для рівної участі усіх громадян у вільній соціальній конкуренції на ринку праці веде до розчарування в ефективності законних засобів придбання соціальних благ (матеріального статку, престижного статусу, необхідних послуг тощо). На рівні теорії відомо, що чесно працювати вигідніше і безпечніше, але реальна практика нашого життя поки що цієї теорії не підтверджує. Держава не створила для громадян відповідних умов для чесної праці [12, с. 186-187].

Висновки. Критичний аналіз наукової літератури з історії філософської думки надав змоги встановити, що ідея морально-етичної культури керівника має давню історію. Її знання є важливою запорукою становлення сучасного керівника хоча б тому, що: «Роки історії – це не лише створені цінності, моральні норми та принципи, а й здійснені

▪ Актуальні питання генези морально-етичної культури керівника у сфері управлінської діяльності / Н. А. Макаренко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 2(12) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n2/15mnasud.pdf>.

помилки, трагедії. Незнаючи історії, у тому числі й історії власної думки, людство ризикує здійснити ті ж самі прорахунки, повторити старі нісенітниці, і, нарешті, принести нові жертви» [10, с. 3]. Теорія управління – одна з найскладніших галузей знань, де діють свої закони, де є філософські, соціальні, правові, педагогічні та психологічні аспекти, де існують технології та мистецтво управління. Успішно оволодіти мистецтвом управління та його ефективно використовувати може по-справжньому культурно збагачена особистість.

Список використаних джерел

1. Антология мировой философии / сост.: М. А. Парнюк, В. И. Даниленко. – у 2-х томах. – Т.1. – Ч. 1. – К.: УМК ВО, 1991. – 292 с.
2. Герасимчук А. А., Тимошенко З. І. Курс лекцій з філософії: Навч. посіб. / А. А. Герасимчук, З. І. Тимошенко. – К.: Вид-во Європ. ун-ту фінансів, інформ. систем, менеджм. і бізнесу, 1999. – 422 с.
3. Дзюба І. Ризикована тема – суспільна етика / І. Дзюба // Політика і культура. – 1999. – №21. – С. 34-37.
4. Диулина В. В. Проблемы культуры управления в условиях трансформации современного общества / В. В. Диулина / Зб. наукових праць: Наукові записки кафедри педагогіки. – Вип. V. – Х.: Константа, 2000. – С.47-53.
5. Кнорринг В. И. Теория, практика и искусство управления: Учебник для вузов. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА, 1999. – 528 с.
6. Культурология. История мировой культуры: Учебник для вузов / Под ред. проф. А. Н. Марковой. – М.: ЮНИТИ, 2000. – 600 с.

▪ Актуальні питання генези морально-етичної культури керівника у сфері управлінської діяльності / Н. А. Макаренко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 2(12) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n2/15mnasud.pdf>.

7. Палеха Ю. І. Ключі до успіху, або Організаційна та управлінська культури / Ю. І. Палеха. – К.: Вид-во Європ. ун-ту фінансів, інформ. систем, менеджм. і бізнесу, 2000. – 211 с.
8. Палеха Ю. І., Кудін В. О. Культура управління та підприємництва: Навчально-методичний посібник / Ю. І. Палеха, В. О. Кудін. – К.: МАУП, 1998. – 96 с.
9. Прокопенко І. Ф. Освіта – фактор економічної і соціальної стабільності в Україні / І. Ф. Прокопенко // Теорія і практика управління соціальними системами. Щоквартальний науково-практичний журнал. – Х.: НТУ «ХПІ». – 2000. – № 1. – С. 45-52.
10. Самсонова Т. Н. Справедливість равенства и равенство справедливости: Из истории западноевропейской утопической мысли XVI-XIX веков / Т. Н. Самсонова. – М. : Издательство Московского ун-та, 1996. – 136 с.
11. Советский энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1982. – 1600 с.
12. Флиер А. Я. Культура как фактор национальной безопасности / А. Я. Флиер // Общественные науки и современность. – 1997. – № 2. – С. 181-187.

Макаренко Н. К.

Актуальні питання генези морально-етичної культури керівника у сфері управлінської діяльності

У статті розглянуто найбільш актуальні питання історичного становлення морально-етичної культури керівника у сфері управлінської

▪ Актуальні питання генези морально-етичної культури керівника у сфері управлінської діяльності / Н. А. Макаренко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 2(12) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n2/15mnasud.pdf>.

діяльності. Відзначено, що без набуття належних морально-етичних якостей неможливе становлення сучасного керівника-професіонала.

Ключові слова: держава, державне управління, керівник, культура, морально-етичні якості.

Макаренко Н. К.

Актуальные вопросы генезиса морально-этической культуры руководителя в сфере управленческой деятельности

В статье рассмотрены наиболее актуальные вопросы исторического становления морально-этической культуры руководителя в сфере управленческой деятельности. Отмечено, что без приобретения надлежащих морально-этических качеств невозможно становление современного руководителя-профессионала.

Ключевые слова: государство, государственное управление, культура, морально-этические качества, руководитель.

Makarenko N. K.

Current issues of the Genesis of moral-ethical culture leader in the field of management

It is considered in the article that the most topical questions of historical formation of moral and ethical culture leader in the field of management. It is noted that without acquiring appropriate moral and ethical qualities it is impossible the formation of the modern leader-professional.

It is noted in the publication that the term «boss» has become a symbol of organizational activity in our society. It's no secret that today in Ukraine a significant part of the population associates their life with the activities of the managerial corps of the country, the activities of the President, Verkhovna Rada,

-
- Актуальні питання генези морально-етичної культури керівника у сфері управлінської діяльності / Н. А. Макаренко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 2(12) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n2/15mnasud.pdf>.

Cabinet of Ministers, heads of state administrations of various levels of government and in the activities of labor groups – immediate supervisors, their level of culture. Fundamental changes taking place today in Ukraine, the further development of democratic principles of governance require that business leaders in-depth study of the history, theory, traditional and innovative methods and forms of relating theory, practice and art of management. Adequate understanding of the nature of management requires taking into account continuous changes and development of this phenomenon, that is, review it from a historical point of view. The principle of unity of logical and historical demands in the study to combine the study of the history of the object, its theory, and its development prospects. Given this, the study of the Genesis of management thought is relevant and essential to scientific research in the field of public administration. Control theory is one of the most complicated branches of knowledge, with its own laws, where there is philosophical, social, legal, pedagogical and psychological aspects, where there are technology and management skill. To successfully master the art of management and its effective use can truly culturally enriched person.

Key words: state, public administration, culture, moral and ethical qualities, head.

-
- Актуальні питання генези морально-етичної культури керівника у сфері управлінської діяльності / Н. А. Макаренко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 2(12) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n2/15mnasud.pdf>.